

1. Островий В. М. З історії життя німецьких колоністів на Поділлі / В. М. Островий // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: збірник науково-краєзнавчих праць // [редкол.: Прокопчук В. С. (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2013. – Вип. 5. – 648 с.: іл. (С. 140-144).

УДК (430-53) (477. 43/49) (09) (045)

В.М. Островий
м. Хмельницький

З історії життя німецьких колоністів на Поділлі

У статті розповідається про репресивну політику радянської влади щодо мешканця м. Дунаївців Густава Августовича Бухгольца, німця за національністю в 1937-1940 рр.

Ключові слова: Г. А. Бухгольц, Поділля, м. Дунаївці, німецькі колоністи, репресії,

Історія сім'ї Бухгольців на Поділлі, а саме в містечку Дунаївці, почалась ще у першій половині XIX століття. Тоді багато сімей німецьких колоністів поселялись на запрошення господарів Дунаївець – Красинських, для сприяння розвитку легкої промисловості (суконної справи). Німецькі колоністи зробили чимало для розвитку економіки краю. В кінці XIX століття близько 40 дунаєвських суконних фабрик належало німцям і в середньому, при 500 постійних працівниках, щорічно виготовляли сукна і трикону на суму понад 1 млн. крб.

Бухгольц Густав Августович народився 13 листопада 1897 р. у німецькій робітничій родині в м. Дунаївці. Його дід прибув до Дунаївець ще у 1845 р. для роботи на суконній фабриці [1, арк. 278].

Густав Бухгольц з 1912 р. по 1915 р. працював учнем слюсаря на механічному заводі м. Дунаївці. У 1915 р. під час першої світової війни на підставі прийнятих законів від 2 лютого та 13 листопада 1915 р., в яких передбачалося німецьким підданам виїхати за межі Російської імперії, батьки із сестрами були вислані за межі країни, а Густава, як 17-річного юнака, вивезли в глиб Росії до м. Астрахань. Після лютневої революції 1917 р. він прибув у м. Саратов, де працював до квітня 1918 р. У травні повернувся до рідних Дунаївець. Тут влаштувався на суконну фабрику ім. Леніна, де працював слюсарем до 3 вересня 1937 р. За 19 років роботи на фабриці Г. Бухгольц не отримав жодного зауваження. Напроти, за сумлінну працю на виробництві його неодноразово преміювали сукном та грошима.

Хворіючи багато років на екзему, 1931 р. Г. Бухгольц за рекомендацією лікарів та з дозволу органів влади відвідав Німеччину. Це було можливим, оскільки Г. Бухгольц залишався німецьким підданам. Між іншим, статус іноземця унеможлилював спроби влади націоналізувати власний будинок Г. Бухгольця. На історичній батьківщині він прожив два місяці в

м. Берліні у брата Оскара, теслі за фахом. Повністю одужавши 15 вересня 1931 р., повернувся додому. Жінка Г. Бухгольца уроджена Яккерт Ірма Еміль'євна, 1908 р. н., технік при рентген кабінеті, залишалася підданою СРСР. Відчуваючи небезпеку, яка загрожувала родині, 1936 р. Г. Бухголец відвідав німецького консула в м. Києві з метою отримати німецький паспорт для дружини. Однак для цього необхідно було відмовитися від радянського громадянства з відповідною публікацією в газеті. Очевидно таке оголошення в ті часи було складно опублікувати [2, арк. 74]. Етнічна приналежність, відвідини родичів у Німеччині не могли пройти без наслідків для сімейства Бухгольців, які перебували під пильним оком органів держбезпеки.

Неприємності не забарилися. Вже 3-го вересня 1937 р. директор фабрики Сілкін (репресований 1939 р. – В. О.) викликав Г. Бухгольца у свій кабінет та наказав написати заяву про звільнення. Аргумент був простий: „Так треба! Менше розмовляйте!” [2, арк. 39].

Через місяць 5-го жовтня Г. Бухголец був заарештований Кам'янець-Подільським НКВС та ув'язнений [2, арк. 39]. 20 жовтня йому пред'явлено обвинувачення по ст. 17-54-9, 54-10-2, 54-11 КК УСРР [2, арк. 11]. 1 грудня слідчі несподівано з'ясували, що по даній справі проходять учасники антирадянської фашистської групи: О. Стрезе, Ф. Демолер, К. Брізе, Ю. Яккерт, Ф. Ян Фердинанд, К. Штайн. Їм пощастило, бо всі вони, як німецькі піддані, були раніше вислані за межі СРСР. Менш пощастило радянським підданим К. Циндлеру, А. Лельбаху, Яну Фридріху та П.А. Юркову, як членам контрреволюційної есерівської, диверсійно-терористичної організації. По відношенню до них слідство вважало за необхідне провести додаткові слідчі дії [2, арк. 12]. Розуміючи, що доказова база проти Г. Бухгольца досить слабка, а у визначений термін потрібні зізнання слідчі вибити не встигнуть, вже 20 листопада складається клопотання перед ЦВК СРСР про подовження терміну перебування під вартою підслідного з 5 грудня 1937 р. до 5 січня 1938 р. При цьому у клопотанні зазначено: „В цілях розгортання слідства по справі” [2, арк. 12а]. Однак і цього часу не вистачило. Знову подано клопотання за підписом заступника Начальника УНКВС по Кам'янець-Подільській області капітана Держбезпеки Крутова вже перед Президією Верховної Ради СРСР строком ще на два місяця [2, арк. 12б]. Потім ще раз. Всього за час слідства клопотання було задоволено чотири рази [2, 12в-12г]. І нарешті, як свідчать протоколи допиту, підслідний Г. Бухголец та інші фігуранти у справі почали давати „потрібні свідчення”. Під тиском слідчих та катувань Г. Бухголец визнав що причетний до групи фашистсько-налаштованих німців, приймав участь у його „зборищах”, проводив активну антирадянську агітацію серед громадян СРСР, вихваляючи фашистську Німеччину [2, арк. 13]. Звичайно, за сценарієм слідства усі вище перераховані етнічні німці входили до вигаданої організації. Антирадянська діяльність фашистсько-налаштованих німців полягала в тому, що 1930 р., перед початком молебну в кірхі, Ф. Демолер виступив з критикою радянської влади, закликав німців не вірити більшовикам. Говорив, що радянський уряд складається з євреїв, а там де євреї – порядку ніколи не буде. Перед

від'їздом 1934 р. до Німеччини Ф. Демолер проводив антирадянську агітацію серед німців, закликав зневажати радянську владу [2, арк. 14]. За свідченнями Г. Бухгольца, своє перебування на історичній батьківщині 1931 р. було використано для антирадянської агітації на фабриці та вихвалянні життя робітників в Німеччині.

З метою отримання грошової допомоги від німецького консульства (так званої „Гітлерівської допомоги”) Ф. Демолер збирав списки місцевих німців. Зокрема, за сприянням Г. Бухгольца, громадяни СРСР Краузе та Мецлер невдовзі отримали продуктові посилки та грошову допомогу з Німеччини в розмірі 9,5 марок [2, арк. 15]. Окрім того, місцевими німцями було придбано радіоприймач, за допомогою якого слухали передачі антирадянського характеру з Берліну, зміст яких поширювали між робітниками фабрики в цілях агітації.

На допиті Г. Бухгольцу було висунуто звинувачення як члену фашистської, есерівської, контрреволюційної, терористично-диверсійної організації, в яку він нібито був завербований 1935 р. завідуючим гаражем „Союзтранса” м. Дунаєвець П.А. Юрковим [2, арк. 53]. За завданням П.А. Юркова Г. Бухгольц повинен був вивести з ладу парову машину суконної фабрики потужністю 450 к. с. Вислухавши обвинувачення, Г. Бухгольц заявив, що це – брехливий наклеп. На що слідчий Климовський відреагував нецензурними криками та почав залякувати розстрілом, якщо той не зізнається [2, арк. 39]. Як „з'ясувало” слідство, контрреволюційна організація ставила своїм головним завданням повалення радянської влади збройним шляхом та відновлення капіталізму в СРСР. Крім антирадянської агітації Г. Бухгольц готував диверсійний акт на фабриці з метою виведення з ладу електростанції. Однак внаслідок арешту керівника організації диверсію не було здійснено. Зважаючи на ці факти, 23 грудня 1937 р. слідство приходить до висновку, що Г. Бухгольц підлягає суду Військового Трибуналу Київського Військового Округу [2, арк. 55]. Показовим стало й те, що в справі не було речових доказів. В подальшому було складено експертний акт, в якому „доведено”, що підслідний дійсно намагався вивести з ладу силову установку на фабриці. Пізніше, у касаційній скарзі, Г. Бухгольц переконливо спростував його висновки [2, арк. 40 зв.].

Судове засідання Трибуналу в справі обвинувачення Г. Бухгольца відбулося 19-20 липня 1938 р. у м. Дніпропетровську. Незважаючи на фальсифікацію справи, Г. Бухгольц під час суду рішуче відкинув усі пред'явлені звинувачення та не визнав себе винним. Розповів на суді про тиск в ході слідства з боку слідчих Крюченка, Климовського і Коломойця [2, арк. 41]. Однак Військовий Трибунал КВО визнав підсудного повністю винним та засудив до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією всього особистого майна. Після чого осудженого відвели до сусіднього приміщення комендатури. Через декілька хвилин у кімнату зайшов слідчий Крюченко і закричав: „Встати!”. Після чого слідчий вдарив Г. Бухгольца кулаком в обличчя, пояснюючи це так: „Це тобі за добру поведінку на суді!” [2, арк. 41]. Через годину засудженого відвезли до

в'язниці та розмістили в камері смертників. Ввечері арештанта відвезли до відділу НКВС. Слідчий Крюченко чомусь зажадав негайних зізнань від Г. Бухгольца в шпигунській діяльності. На що підслідний відповів, що він взагалі не в стані розмовляти після оголошення вироку. Тоді два наглядача за наказом слідчого відвели Г. Бухгольца у підвал, де почали катувати монтувальними ключами від автомашини, вимагаючи зізнання. Незважаючи на це, Г. Бухголец не зізнався. Всього скривавленого його відправили назад до камери.

14 жовтня 1938 р. Військова Колегія Верховного Суду постановила замінити розстріл позбавленням свободи з утриманням у в'язниці терміном на 25 років [2, арк. 3].

22 липня 1939 р. під час перебування у Дніпропетровській обласній в'язниці Г. Бухголец подав звернення-скаргу до Президії Верховної Ради СРСР, в якій детально описав знущання слідчих та методи вибивання потрібних показів. Разом з тим Г. Бухголец просив повернути себе, дружину (заарештована в першій половині лютого – В.О.) та дітей, залишених без батьківської опіки до життя та чесної праці [2, арк. 41 зв.].

5 лютого 1940 р. Пленум Верховного Суду СРСР постановив: „Вважати недоцільним застосовувати до Г. Бухгольца тюремне ув'язнення, а замінити його на виселення за межі СРСР” [2, арк. 37]. Очевидно не скарга вплинула на рішення репресивних органів щодо долі Г. Бухгольца, а інші фактори. Зокрема, підслідний постійно відстоював свою невинуватість і відкидав усі звинувачення. Крім того, він був підданим Німеччини. Необхідно зазначити, що в 1939 р. у відносинах між Німеччиною та СРСР окреслилось „потеплення”, були встановлені дружні відносини. Таким чином, велика політика стала фактором порятунку сім'ї Бухгольців від радянської карально-репресивної системи. Нажаль, подальша доля Бухгольца Густава Августовича невідома. Встановлено лише факт його реабілітації в травні 1995 р.

Примітки:

1. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р. – 228. – Оп. 1. – Спр. 3422. Відомості про іноземців які проживають в Ушицькому повіті, друга половина 1862 р.

2. Архів Управління Служби безпеки України в Хмельницькій області. – Справа П. – 29425.